vägede pealetungimisel, mis ette võeti kohe peale Tartu vallutamist. Lahinguid lõid soomusrongid raudtee sihis. Suurem vastupanek enamlaste poolt oli korraldatud 16. jaan. Voika raudteesilla juures, kus meie nr. 1. soomusrongi vastu teotsesid kolm vaenlase soomusrongi. Meie soomusrongi ootamata julge pealetungimine ajas vaenlase nobedasti taganema. Edasi olid lahingud soomusrongide dessantidel Tõravere juures, kus hiina väe-osad oma patarei Vapramäele olid üles seadnud, ja Unipiha mõisas (17. jaan.), Kambja piiril.

Patronaadi-õigust Nõos ei olnud — kirikuõpetaja valiti kirikukonvendi poolt.

Koolid. 1688. a. oli Nõos 3 kooli, milledes kokku 53 õpilast. Kuidas koolidega lugu oli peale Põhjasõda, ei ole teada. 1765. a. käskkirja järele hakatakse ka Nõos koole avama. 1775. a. kirikukatsumisel seletab kohalik kirikuõpetaja, et 50% koguduseliikmeist oskab lugeda; koolikohustus olevat läbi viidud — tõrkujaid trahvitavat 10 kopikaga iga viidetud nädala eest. Koolide revideerimisel 1786. a. selgub, et Külitses töötab kool kõrtsi rehes; köstri-koolimaja on halvas seisukorras — põrand mädanenud —, nii et lapsed kiduraks jäävad. 1834. a. käib koolis 250, koduõpetust saab umbes 800 last. Kooliskäimine on korratu, paljud tulevad kooli ainult mõneks nädalaks. Koole on: Tähtveres — Nõgiharu, Rõhu, Pihva, Rahingi, Kardla ja Tõrvandi, Ropkas — Külitse, Meeril — Aiamaa ja Tõravere, Vastse-Nõos — Nõo, Lukel — Luke, Vana-Nõos — Tamsa, Keeril — Keeri, Arul — Vellavere ja Karijärve. Neist kaotati juba 19. aastasaja keskpaigu Nõgiharu kool ära; siis ühendati 1889. a. Pihva Rahingiga, niisama ehitati Vellavere ja Karijärve kooli asemele üks Aru kool, mis pärast ministeeriumikooliks muudeti.

Kihelkonnakooli kavatseti juba 1807. a. avada; seks otstarbeks pandi mõisapidajad 1 rubla adramaalt maksma; kirikuvöörmündrid pidid ka „talupoegi sundima ohvreid tooma". Kool jääb seekord siiski avamata; vast 1843. a., kui koolikohus kihelkonnakoolide asutamist kindlamini hakkab nõudma, otsustab kirikukonvent: kool tuleb asutada, katseks 6 lapsega, sest et seadus seda nõuab; kuid rohkel arvul kokkutulnud kirikuvöörmündrid, koolivanemad ja külakoolmeistrid seletasid, et nad küll seaduse alla tahavad heita, kuid ennemini ometi näeksid, et nad sel teel pealepandavast koormast vabastataks.

1860. a. õpib külakooles 298 last, koduõpetust antakse 463-le.

Kreeka-kat. usu kihelkonnakool asutati 1873. a. 1890. a. oli seal õppimas 11 last. Abikoolid asutati 1867. ja 1872. a.

Muinasjäänused. Kiviajast on teada: 1) tulekivist odaots, mis on leitud Tüki ms juurest liiva-august, arvatavasti Tõnissoni tee lähidalt; 2) Külitsest kustki turbarabast samuti tulekivist odaots; 3) silmaga kivikirves Elva jõe kaldalt liivast, mitte kaugel raudtee-sillast.

Raua-aja kalmeid on arvatavasti järgmised vared: 1) Rõhu kl Kerge tl põllul, talust umb. $^1/_4$ km loodes olev „kabelimägi"; 2) Pangodi vallas Tamsa kl lähedal, Pangodi vallamajast $^1/_4$ km edelas põllus; 3) võimalik, et ka „vana kabel" Aiamaa kl Matu tl põllul, talust $^1/_4$ km idas.